

tetna filozofska analiza problema kulture — očišćena od emotivnih, ideoloških i isključivo estetskih utjecaja. Jedino takva analiza može nam rasvijetliti put, otvoriti vidike i pozvati nas na daljnje istraživanje. Pitanja će na kraju biti još i više, ali ona će biti “pročišćena”, jasna i konkretna. Samo takva pitanja mogu nas voditi prema odgovorima.

Ante Belić

Ivan Koprek (ur.), *Umjetna inteligencija, ekonomija i poslovna etika*. Zagreb: Fakultet filozofije i religijskih znanosti, 2022.

Umjetna inteligencija, ekonomija i poslovna etika naslov je novoga zbornika radova istoimenoga znanstvenoga skupa koji je održan 26. ožujka 2021. godine u organizaciji Centra za poslovnu etiku Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Skup je održan na Jordanovcu, a knjiga je izašla iz tiska u veljači 2022. godine u biblioteci Munus. Tema te konferencije i više je nego aktualna. Aktualnost problematike svega što se tiče umjetne inteligencije sada bismo mogli odrediti kao nešto su–vremeno, jer je pojava koja nas već neko vrijeme neizostavno prati u svim vidovima svakidašnjice. Uvidamo i sami da nije moguće pronaći segment našega života gdje se umjetna inteligencija ne pojavljuje, bilo kao nešto što nam olakšava život ili pak kao nešto sporno, pa i u vidu prijeporne moralne i etičke pojavnosti. Izloženost ljudi različitim primjenama tehnologija donosi sa sobom specifične izazove. Shodno tomu, na spomenutoj konferenciji priliku da nešto kažu o umjetnoj inteligenciji i njezinu odnosu naspram ekonomiji i poslovnoj etici imali su stručnjaci iz različitih tehničkih, društvenih i humanističkih područja.

Već u prvom tekstu *Globalna digitalizacija i robotizacija društva* autor Ivan Koprek iznosi misao, odnosno pitanje, koje se implicitno i eksplicitno provlači kroz sve radove: Što će u budućnosti biti od čovjeka u svjetlu tehničkoga razvoja, robotizacije i umjetne inteligencije? Koprek u prvom dijelu svojega teksta piše o digitalnoj revoluciji kao o “četvrtoj industrijskoj revoluciji”. Digitalizacija i umjetna inteligencija mijenjaju naš život. No, treba isticati da na osobnom planu ljudi moraju ostati autori vlastitoga života. Umjetna inteligencija — tehnologija nije sama po sebi dobra ili loša, ona ovisi o tom što ljudi od nje čine za sebe, društvo, gospodarstvo i politiku. Zaključuje kako digitalizacija i robotizacija društva u globaliziranom svijetu mogu i moraju biti dizajnirani odgovorno, a umjetna inteligencija od nas traži više dijaloga i veću koheziju humanosti i etičke transparentnosti.

Autori Krešimir Peračković i Zoran Maljevac u svojem tekstu ukazuju na važnost i ulogu tehnike koja zamjenjuje ljudski rad. Njihov tekst pod naslovom *Tehnizacija ljudskog rada u uslugama i uslužnim zanimanjima: neki razvojni i regresivni aspekti* zadire u antropološka pitanja i u filozofiju tehnike. Uz temeljnu tezu o vezi čovjeka i tehnike, prikazuju jedan suvremeni teorijski koncept tehničke subjektivnosti. Uz Spenglera, navode Fromma i njegov “superkapitalizam”, koji znači tendenciju da se društvo usavrši putem potpune robotizacije proizvodnje i komunikacije. No opasnost nije u tom što strojevi zamjenjuju ljudski rad, nego opasnost dolazi od zloporabe ljudi čiji su motivi prizemni. Autori zaključuju da je i sama usluga posredovana nekim strojem zapravo postala “utjelovljena” tehnička subjektivnost u ljudskom djelovanju.

Prilog Nediljke Rogošić *Etika umjetne inteligencije: pitanja i inicijative* prezentira sadržaj studije *Etika i umjetna*

inteligencija: pitanja i inicijative Europskoga parlamenta. Autorica piše o preporukama za razvoj standarda i izradu propisa na nacionalnim razinama, što je preduvjet za smanjenje negativnoga utjecaja umjetne inteligencije na različita područja ljudskoga života.

U tekstu koji potpisuje Lovre de Grisogono *Etika u poslovanju, etički kodeksi i upitne odluke u ICT poduzeću* autor analizira moralno upitne poslovne prakse i trendove te ukazuje na neke primjere dobre moralne prakse. U radu kratko prolazi ideju etike i morala, etičkoga kodeksa i njegovih ključnih stavki te na kraju iznosi neke moralno vrlo upitne poslovne prakse i nekoliko poželjnih i moralnih obrazaca ophodjenja među zaposlenicima.

Autorica Ivana Đuras u svojem tekstu *Vladavina umjetne inteligencije — kraj sloboda i prava čovjeka?* pokušava s normativne strane odgovoriti na pitanje iz naslova. U radu su navedene Preporuke Povjerenika Vijeća Europe — 10 koraka zaštite ljudskih prava od AI. Autorica zaključuje da, kako deklarativne norme, koje su većinom preventivne naravi, ne bi ostale na razini teorijskoga i iluzornoga, suvremena zakonodavstva trebala bi kontinuirano pratiti znanost robotske tehnologije i redovito popunjavati normativne pravne praznine pravovremenim izmjenama.

Josip Berdica nadovezuje se na prethodni tekst jer također piše o odnosu prava i umjetne inteligencije. Berdica se bavi suvremenim etičkim izazovima pravne kulture. Tema je zanimljiva utoliko što do sada cjelokupna pravna kultura nije bitnije obrađivana. Ukazuje posebno na etičke implikacije razvoja umjetne inteligencije kada je u pitanju pravo.

U temi koju su obrađivali Damir Mladić i Nikola Tavić, autori pokušavaju doći do odgovora i zaključka na postavljeno pitanje u samom naslovu:

Što nam primjena umjetne inteligencije govori o poslovnoj etici? Na primjerima Googlea, Facebooka i TikToka nastoje razotkriti etičke probleme vezane uz primjenu algoritama umjetne inteligencije u području prava privatnosti, autonomnoga odlučivanja i informiranja. S obzirom na navedene društvene mreže svakako je zanimljivo poglavlje u kojem pokušavaju objasniti što te organizacije čine s prikupljenim podacima.

U svojem tekstu *Adam i umjetna inteligencija* Taras Barčevski navodi i analizira četiri osnovna načela koja bi po njemu trebala biti definirana kada je u pitanju predmetna problematika, a to su: poštovanje ljudske autonomije; sprječavanje nastanke štete; pravednost; objašnjivost. Nastavlja sa sedam zahtjeva koje bi sustavi AI trebali ispuniti kako bismo ih mogli smatrati pouzdanima: ljudsko djelovanje i nadzor nad njima; tehnička otpornost i sigurnost; privatnost i upravljanje podacima; transparentnost; raznolikost, nediskriminacija i pravednost; dobrobit za okoliš i društvo; odgovornost. Barčevski objašnjava da bi u Bibliji bilo pretenciozno tražiti odgovore na sva pitanja i izazove koje postavlja pred nama razvoj AI, no Sveto pismo može nam ipak veoma mnogo reći o čovjeku i njegovu mjestu u svijetu te svrsi u stvaralačkom Božjem naumu.

Pod naslovom *Književnost i umjetna inteligencija — stvarnost ili znanstvena fantastika* Stjepo Stjepović ustvrđuje da je umjetna inteligencija posljednjih desetljeća tematski ovladala svijetom filma, kao zasigurno najmoćnijim medijem današnjice. Stjepović dalje iznosi pitanje jesmo li došli do trenutka kada se postavlja pitanje može li stroj postati autor, odnosno ima li stroj sposobnost stvaranja autonomnoga književnoga djela.

U tekstu Milana Bajića možemo nazrijeti dobar primjer primjene teh-

nologije. U ovom slučaju autor govori o razminiranju, gdje je tehnologija proces razminiranja pretvorila iz dominantno manualni postupka u industrijski, primjerice strojno razminiranje, geografski informacijski sustavi, izvid indirektnih indikatora minske nazočnosti, senzori na zračnim platformama. Autor iznosi ideju o primjeni izvida s bespilotnoga zrakoplovstva, a daje ideju o humanitarnoj inicijativi za istraživanje i razvoj tehnologija izvida s umjetnom inteligencijom za pomoć slijepim osobama.

Možemo zaključiti s mislima i pitanjima iz predgovora, koji potpisuje urednik knjige Ivan Koprek: razvoj tehnike, pa tako i razvoj umjetne inteligencije stalno nas podsjeća na granice naših spoznajnih moći u vidu pitanja: Smijemo li se sve ono što možemo? Uz sva predviđanja da će umjetna inteligencija u mnoga područja života donijeti potencijalne koristi, nikako ne smijemo smetnuti s uma i rizike koji će se sigurno pokazivati na puno mjesta. Svako područje primjene umjetne inteligencije, očito je, donosi i ekonomske prednosti, no svakako uključuje specifične etičke izazove. Aktivne strategije za sprječavanje potencijalnih rizika svakako uključuju etiku. Centar za poslovnu etiku koji djeluje pri Fakultetu filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu već gotovo dvadeset godina daje doprinos akademskoj zajednici, kao i svima zainteresiranima. I ovim zbornikom radova potvrđena je njegova objektivnost, aktualnost i interdisciplinarnost.

Rozalija Bregović Pračić

Mustafa Akyol, *Ponovno otvaranje muslimanskih umova: Povratak razumu, slobodi i toleranciji*. Sarajevo: Bybook, 2021.

Knjigu Mustafe Akyola *Reopening Muslim Minds: A Return to Reason, Freedom, and Tolerance* (St. Martin's Press, 2021) s engleskoga je preveo Mirnes Kovač, te ju je objavio sarajevski nakladnik Bybook na 311 stranica.

Knjiga ima 14 poglavlja te epilog i zahvalu. U duhu poziva Akyola na raspravu o temama iz knjige, uključujemo se i mi s kršćanskoga stajališta. Mislimo da je knjiga vrijedna i za kršćanske teologe jer su neka pitanja tretirana i bila su teška također u povijesti kršćanske teologije i kršćanstva uopće.

Akyol počinje i završava svoju knjigu u biti s pitanjem može li čovjek sam po prirodi doći do etike ili je nužna vjera da bi netko bio moralna osoba. Počinje s filozofskim romanom muslimana Ibn Tufejla (u. 1185.) iz španjolske Andaluzije o Hajj ibn Jakzanu, koji živi na nekom pustom otoku i postaje mislilac i etičan čovjek (str. 24). Odlazi na drugi otok naseljen ljudima koji su vjernici, ali su slaboga morala, što Hajja iznenađuje. Poruka je da u čovjeku postoji "unutarnje svjetlo" ili savjest po kojem čovjek može biti dobar. A druga je poruka da religija nije dovoljna da netko bude dobar i etičan čovjek. U drugom poglavlju se pita: Zašto je teologija važna? (str. 33).

Zatim u sljedećim poglavljima raspravlja o božanskoj naredbi i ljudskom razumu, pa se u naslovima svojih poglavlja pita kako smo izgubili moral i univerzalnost te kako je izgubljen razum i znanost. Posebno je zaokupljen pitanjem slobode i ljudskih prava (str. 197). Akyol analizira i "zašto smo (tj. muslimani) stvarno izgubili razum" (str. 153). Protivi se nametanju religije pozivajući se na kuransku tvrdnju "nema prisile